

HOGLERAAR FILOSOFIE JAN BRANSEN OVER
DESKUNDIGHEID EN MACHT VAN DE PSYCHOLOGIE

PLEIDOOI VOOR HET GEZONDE VERSTAND

De vruchten van de wetenschap zouden een kroon op ons gezond verstand moeten zijn. Maar vaak maken deskundigen ons vooral onzeker. Dat geldt zeker voor de gedragswetenschappen, zegt filosoof Jan Bransen. 'Psychologie is een wetenschap die ons gezonde verstand wil corrigeren, want het gezonde verstand zit vol vertekeningen.' Hoog tijd om wat minder naar psychologen te luisteren, aldus Bransen. 'Maar ik moet oppassen, jouw publiek bestaat natuurlijk uit psychologen...'

Jan Bransen, hoogleraar Filosofie van de Gedragswetenschappen aan de Radboud Universiteit Nijmegen, vertelt over zijn bezoek aan Corpus in Leiden. In deze educatieve attractie maakt de bezoeker een reis door het menselijk lichaam. Een bijzondere ervaring, aldus Bransen, met aan het eind een interactief deel waar je testjes kunt doen. Hij deed een autisme-testje dat bestond uit tien eenvoudige vragen. Nadrukkelijk werd erbij gezegd dat de test geen diagnose zou geven. Maar bij de uitslag werd hem aangeraden toch eens naar de dokter te gaan.

Dat is wat hij bedoelt, wat hem stoort en eigenlijk waarom hij zijn boek *Laat je niets wijsmaken. Over de macht van experts en de kracht van gezond verstand* heeft geschreven (zie kader). Hoewel dat misschien gepraat achteraf is, zegt Bransen. 'We moeten niet toelaten dat deskundigen een te groot stempel op ons leven drukken. Ik ben het sterker gaan vinden, nadat ik mijn boek heb geschreven.'

Bransen wil daarmee een punt maken: mensen

doen zo'n testje, niemand weet precies wat autisme is, maar we worden wel onzeker gemaakt. 'En wat moet de huisarts ermee? Die stuurt mij straks lachend weer weg. Maar er ligt wel een beetje onrust op mijn ziel.'

Over voorbeelden hoeft hij niet lang na te denken. 'Neem opvoedingsverlegenheid,' begint hij. 'Er zijn steeds meer pedagogen om ons heen en daardoor wordt het steeds moeilijker om onbekommerd onze eigen kinderen op te voeden. Als het niet goed gaat, kijken we al snel hulpeloos naar de deskundige. Minister Rouvoet zei ooit zelfs: "Als we een puppy nemen is het normaal om een puppycursus te volgen. Het is eigenlijk heel raar dat we geen kindercursus volgen voor we een kind krijgen." We gaan er dan vanuit dat opvoeden niet meer vanzelf gaat en dat deskundigen het beter weten dan vaders en moeders.'

Het is een zichzelf versterkend systeem, vervolgt hij. 'Er zijn veel pedagogen en die willen allemaal een baan, die helpen je niet snel uit de droom. Bovendien worden zij met de moeilijke gevallen geconfronteerd, waardoor zij echt denken dat opvoeden moeilijk is.'

Ander voorbeeld: anorexia. Bransen: 'Deskundigen zeggen dat vroegtijdige diagnose heel belangrijk is, het staat ook in ggz-richtlijnen die onder meer te vinden zijn op de site van het Trimbos instituut. Maar waarom? De deskundigen weten nog niet hoe ze het moeten oplossen, dus waarom zou je anorexia dan vroeg moeten diagnosticeren?'

ONZEKER EN ONMACHTIG

De wetenschap maakt ons onzeker en onmachtig, is Bransens stelling. 'En dat terwijl sinds de Verlichting wetenschap ons zou gaan bevrijden. De wetenschap als een soort kroon op ons gezond verstand.'

Bransen heeft het daarbij vooral over de gedragswetenschappen en minder over bijvoorbeeld de natuurkunde. In zijn boek legt hij uit wat in zijn ogen het grootste verschil is tussen de twee. Zo heb je verwachtingen van de fysieke wereld en van de psychologische wereld en daar zit een essentieel verschil tussen. Bijvoorbeeld: als een baby in de box met speelgoed speelt, leert hij verwachtingen vormen over de fysieke objecten om hem heen. Als je een blok loslaat, valt het. Van een paar blokken kun je torens bouwen, van een paar ballen niet. Als je verwachtingen hebt en ze komen niet uit, dan heb je een cognitieve vergissing gemaakt. *Folk physics* noemt Bransen dat.

Er zijn veel pedagogen en die willen allemaal een baan, dus die zullen niet snel zeggen dat opvoeden gemakkelijk is

Hij onderscheidt daarnaast *folk psychology*. Want ook van wat er tussen mensen gebeurt, hebben we verwachtingen. Alleen hebben die niet te maken met oorzaak- en gevolgrelaties, maar met bevoegdheden en verplichtingen. Bransen: 'Als ik verwacht dat je om tien uur komt en je bent er om half tien al, dan kan het zijn dat ik een cognitieve vergissing heb gemaakt, maar het kan ook zijn dat jij die hebt gemaakt. En het kan zijn dat je wel wist dat we een afspraak om tien uur hadden, maar normatief wat anders in elkaar steekt. Dat je denkt: tien uur betekent ergens tussen negen en elf. Dan is er geen cognitieve vergissing, maar een verschil van opvatting over bevoegdheden en verplichtingen.'

En juist psychologie is een wetenschap die ons gezonde verstand lijkt te willen corrigeren, aldus Bransen. 'Want het gezonde verstand zit vol vertekeningen. Op natuurkundig gebied is het gezonde verstand een beetje knullig, want het gaat alleen over middelgrote objecten en niet over de microwereld. Maar natuurkunde is niet zo corrigerend als psychologie.'

ALS JE OM JE HEEN KIJKT, ZOU JE DENKEN DAT DE AARDE PLAT IS, MAAR WE ZIJN ERVAN DOORDRONGEN DAT HIJ ROND IS. DAT IS TOCH OMDAT NATUURKUNDIGEN ONS DAT HEBBEN UITGELEGD?

'Dat is waar, misschien heb ik last van allerlei complottheorieën. Maar volgens mij denken psychologen dat het belangrijker is voor hun eigen wetenschappelijke en deskundige status om zich op te werpen als degenen die het gezonde verstand komen corrigeren, in plaats van dat verstand te verdiepen. Ik ben niet heel vriendelijk voor de psychologen, hoor.'

DAT KAN EEN SPANNEND INTERVIEW WORDEN...

'Ja, ik moet oppassen, jouw publiek bestaat natuurlijk uit psychologen...

MAAR VERTEL.

Een onderdeel van het probleem is dat de meeste wetenschappen, als ze iets ontdekken, daarmee ook nieuwe begrippen ontwikkelen. En dan is het goed dat

ze die begrippen vervolgens bewaken. Neem artrose. Ik weet ongeveer wat het betekent: het is een ziekte die volgens mij in je knieën zit. Er zijn deskundigen die het preciezer weten. Voor een technisch begrip is het handig dat wetenschappers als poortwachters de betekenis van zo'n begrip bewaken, zodat niet iedereen maar iets gaat roepen. Binnen de psychologie gebeurt het vooral ook andersom: er zijn allerlei alledaagse woorden als vader, moeder, puber, opvoeden, kindertijd, spelen, die uit het dagelijks leven worden gelicht en verwetenschappelijk worden. Vervolgens doen ze of dat begrip een in de werkelijkheid veranderde kern heeft die bewaakt moet worden. Maar dat is niet het geval, dat ontkent wat taal met ons doet.'

LEG EENS UIT.

'Het woord puber is gekaapt door wetenschappers, we krijgen het bijvoorbeeld terug in de vorm van het puberende brein. Vroeger kwamen pubers in opstand tegen hun ouders, nu mogen ze de hele dag op de bank liggen, want wij zeggen: dat is het puberende brein dat bezig is alles te herstructureren... Je hebt lekentaal en wetenschappelijke taal, beweer ik in mijn boek. Die interfereren op allerlei manieren. Ze hoeven elkaar

niet in de weg te zitten, maar de verdeling is wel dat deskundigen de betekenis bewaken en dat de leken daardoor onmachtiger worden in hun taalgebruik omdat ze beseffen dat er steeds minder alledaagse woorden zijn die ze goed genoeg beheersen.'

TE SNEL VRAGEN

Bransen pleit ervoor om vaker ons gezond verstand te gebruiken. En dat houdt in: op de automatische piloot als het kan, en in de onderzoekende houding als het moet. De truc is vooral hoe je goed tussen die twee kunt switchen. Maar doordat we omringd worden door deskundigen, schieten we te snel in de vragende houding.

Die vragende houding is niet hetzelfde als een onderzoekende houding, legt Bransen uit. 'Want als je iets vraagt, onderzoek je die vraag niet, maar wacht je op antwoord. Ook de deskundigen onderzoeken vragen vaak niet, maar vertalen ze in een vraag die in hun laboratorium beantwoord kan worden.'

Deskundigen zijn vaak cognitief sterk, maar niet relationeel, vindt Bransen. 'De huisarts leert het nu langzaam. Hij heeft een wetenschappelijke basis, en stemt zich ook steeds beter op de patiënt af, hij kijkt

LAAT JE NIETS WIJSMAKEN

Het boek *Laat je niets wijsmaken. Over de macht van experts en de kracht van gezond verstand* is een pleidooi om ons lot minder in handen van deskundigen te leggen en zelf ons gezonde verstand te gebruiken.

In het eerste deel beschrijft Bransen een gedachte-experiment. Stel je bent op een eiland waar mensen wonen uit allerlei tijden en plaatsen, met uiteenlopende culturele bagage. Je hebt daar niets gemeenschappelijks met die anderen, maar je verstaat hen wel. Om met elkaar om te gaan, moet je daarom gebruikmaken van je gezonde verstand. Bransen is het boek eigenlijk met deel II begonnen. 'Ons brein houdt van automatiseren, dus

hanteren mensen vooronderstellingen. Maar op veel van de vooronderstellingen die ten grondslag liggen aan de moderne wetenschap, is nogal wat af te dingen. Ik wilde afzonderlijke essays schrijven over die stellingen. Maar dat was volgens de uitgever te veel los zand. Uitgevers willen een boek in één zin kunnen samenvatten. Ik ging op zoek naar het verbindende element in een aantal stellingen en dat was het gezonde verstand. Als je dat vervolgens tegenover deskundigheid zet, dan heb je iets. Zo is het idee ontstaan en het is me steeds meer gaan boeien. Gaandeweg ben ik steeds kritischer geworden op de gedragswetenschappen.' Zijn boek is niet antiwetenschappelijk

en niet tegen deskundigheid, benadrukt hij. Het is wel tegen de houdgreep waarin leken en deskundigen elkaar houden, zodat leken geen onderzoekende houding meer innemen. Er is dus geen conflict tussen wetenschappelijke kennis en gezond verstand, maar er is wel een kloof, vindt Bransen. Een diepe kloof. Zijn boek is dan ook vooral bedoeld om wat we 'kritisch denken' noemen aan te wakkeren. Bransen ontving voor *Laat je niets wijsmaken* de Socrates wisselbeker 2014, een prijs, ingesteld door het maandblad *Filosofie Magazine*, die gaat naar de auteur van het meest urgente, oorspronkelijke en prikkelende Nederlandstalige filosofieboek dat in het voorgaande jaar is verschenen.

steeds meer naar welke behandeling bij de patiënt zal aansluiten. Maar die huisarts heeft het niet makkelijk, want terwijl hij steeds meer ontdekt dat het om gezond verstand gaat, zit hij in een krachtenveld waarin andere partijen denken dat het vooral om deskundigheid gaat, zoals verzekeraars en patiënten.'

MAAR EEN THERAPEUT IS TOCH BIJ UITSTEK EEN DESKUNDIGE OP RELATIONEEL EN EMOTIONEEL GEBIED?

'Dat zou wel moeten ja, maar dat is vaak niet het geval. Ik ben met Giel Hutschemaekers (hoogleraar geestelijke gezondheidszorg aan de Radboud Universiteit, red.) bezig daar iets over te schrijven. We denken dat een therapeut inderdaad vooral relationeel sterk moet zijn, maar dat hij steeds meer wordt aangemoedigd om zich uitsluitend cognitief te ontwikkelen en vooral wetenschappelijk verantwoord te werken.'

DOELT U OP PROTOCOLLEN?

'Inderdaad. De therapeut wordt op een bepaalde manier overbodig omdat het protocol het van hem overneemt. In een strak protocol krijg iedereen dezelfde behandeling. Als de therapie verwetenschappelijkt, wordt die cognitief sterker, maar dat gaat ten koste van het relationele aspect ervan. Als oplossing is de *scientist practitioner* bedacht, maar het is onduidelijk of dat gaat helpen. De *scientist* trekt het relationele weg uit de *practitioner*. De wetenschappelijke kennis die we gebruiken, is namelijk gebouwd op een niet betrokken, afstandelijk en objectief perspectief, waarbij we proberen zo transparant mogelijk te zijn en als "kennende betrokkene" zoveel mogelijk niet te bestaan. Je kennende activiteit mag geen rol spelen. Het achterhalen van iemands gebruiksaanwijzing, zo denken Hutschemaekers en ik, zou therapeuten beter helpen dan wetenschappelijke kennis. Vergelijk het met een voetbalcoach: een goeie coach zal niet zozeer de objectieve voetbalregels kennen, maar meer de gebruiksaanwijzing van Wesley Sneijder en van de andere spelers. En meer: hij is ook zelf in die gebruiksaanwijzing aanwezig, hij kent die gebruiksaanwijzing alleen zoals die in zijn eigen gebruiksaanwijzing staat. Zo werkt een goeie huisarts ook. Die moet geen wandelende encyclopedie zijn, die moet mensen snappen! Het onderscheid kunnen maken of iemand wat komt zeuren of dat er echt iets aan de hand is.'

BRUIKBARE ERVARINGSKENNIS

Psychologen hebben, zoals veel wetenschappers, een soort wantrouwen ten opzichte van ervaringskennis, want die is slechts anekdotisch, gebaseerd op één geval. Maar zulke kennis hoeft helemaal niet onbruikbaar te zijn, meent Bransen. 'Neem Agatha Christi's Miss Marple. Zij lost allerlei moorden op, omdat ze wat ze tegenkomt, doorgaans terugkoppelt naar zo'n honderd mensen die ze uit haar dorpje kent. Dat is echt een goeie truc van Christi, ze heeft er ook wel eens een epistemologische - kennistheoretische - tekst over geschreven. Het laat een model van kennis zien. Je kent honderd mensen uit je dorp en als je goed genoeg kunt extrapoleren, dan is dat mensenkennis die je kunt gebruiken bij nieuwe gevallen. Natuurlijk is het niet waterdicht. Maar het wetenschappelijke dogma is niet beter: doe al jouw voorkennis de deur uit en probeer vervolgens om zo perspectiefloos mogelijk kennis op te doen. Want daarmee ga je je eigen subjectiviteit verdoezelen en die kun je nooit buiten spel houden.'

Er is ook een andere manier om objectiever te worden, vervolgt Bransen. 'En dat is door je subjectieve perspectief mede tot onderwerp te maken van een omvattender perspectief. Zoals de coach met zijn gebruiksaanwijzing. Hij haalt het perspectief er niet uit, maar neemt dat mee in wat hij doet. Zoiets als tegenoverdracht bij psychiaters.'

DAT GEBEURT BIJ PSYCHOLOGEN TOCH OOK?

'Toch wordt hen dat afgeleerd naarmate het therapie geven wetenschappelijker wordt. Ik noem dat compassievolle kennis, maar dat idee heb ik nog lang niet helder genoeg uitgewerkt.'

WAS DIE COMPASSIEVOLLE KENNIS ER MISSCHIEN EERDER WEL EN WORDT DIE NU STEEDS VAKER TERZIJDE GESCHOVEN?

'Er is tegenwoordig de sterke neiging om te denken dat wetenschappelijkheid betekent: jouw subjectieve perspectief moet eruit. Dat komt ook omdat we denken dat de objecten die we onderzoeken mechanistisch van aard zijn. Dat is de tweede vergissing. En die twee vergissingen versterken elkaar. Misschien werkt het binnen de natuurwetenschappen, de chemie en deels binnen de biologie. Maar zodra het over mensen gaat, hebben we een ander soort objectiviteit nodig.'

De rekenmeesters en natuurwetenschappelijk georiënteerde gedragswetenschappers brengen ons gezond verstand drastisch om zeep

Nu is het ook weer niet zo dat je alle psychologische deskundigheid moet weg-relativeren, geeft Bransen toe. 'Ik ben nu misschien geneigd om heel anti-deskundig te zijn en dat gaat natuurlijk niet werken.

Maar er zijn krachten die maken dat de wetenschappelijkheid het wint van de menselijkheid en dat is niet omdat wetenschappelijke kennis altijd waardevoller is. Dat cognitieve gedragstherapie bijvoorbeeld zo'n sterke positie heeft, komt ook omdat je daar de effectiviteit goed van kunt meten. Voor andere vormen van psychotherapie is dat moeilijker, dan wordt het verhaal van jou en de cliënt één verhaal. Het succes van de therapie is dan sterk gerelateerd aan de mate waarin zij dat ene verhaal succesvol vinden. En dat is moeilijk objectief vast te stellen. Dát is het probleem. Goed onderzoekbare therapieën drukken de therapeut uit de therapie, want niet de therapeut doet het werk, maar de interventie. Dus de rekenmeesters en de natuurwetenschappelijk georiënteerde deskundigen in het domein van de gedragswetenschappen, brengen ons gezond verstand drastisch om zeep.'

U VRAAGT ZICH AF: WAT BRENGT PSYCHOLOGIE ONS?

'Ja, vooral wat brengt ons de positivistische, experimentele, theoriearme psychologie.

David Hume (Schots filosoof uit de achttiende eeuw, die veel geschreven heeft over psychologie, red.) en William James (Amerikaans filosoof en psycholoog uit de negentiende eeuw, red.) waren fantastische psychologen. Maar ze waren met iets anders bezig dan waarmee de experimentele psychologie zich nu bezighoudt. Natuurlijk was er vroeger ook aandacht voor de vraag: hoe kan psychologie verwetenschappelijken? Je had in Duitsland de methodenstrijd, een strijd tussen *verstehen* en *erklären* (begrijpen, invoelen versus het meer bèta-achtige en experimentele verklaren, red.). Dat *verstehen* is steeds meer verdampt. En daarmee verdampt wat psychologie tot psychologie maakt.'

ER ZIJN OOK PRAKTISCHE TOEPASSINGEN VAN WETENSCHAPPELIJKE PSYCHOLOGISCHE KENNIS. ONTWIKKELINGEN OP COMPUTERGEBIED, SPRAAKTECHNOLOGIE, TOMTOM-KAARTEN EN HOE JE DIE HET BESTE KAN LEZEN, DE BEWEGWIJZERING IN ZIEKENHUIZEN EN OP LUCHTHAVENS. ZULKE KENNIS KOMT DEELS VOORT UIT KENNIS VAN PSYCHOLOGEN DIE PROBEREN TE BEGRIJPEN HOE HET WERKT BIJ DE MENS.

'Is dat wel echt psychologie? Hm... misschien is dat flauw. Nou goed, laat ik niet overdrijven, er is ook best goeie psychologie.'

OVER DE AUTEUR

Drs. Geertje Kindermans is schrijvend redacteur van *De Psycholoog*. E-mail: geertje@psynip.nl.